

Література

1. Податкова система України: Підручник / За ред. В. М. Федосова — К.: Либідь, 1994. — С. 64—65.
2. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). — Львів: Каменяр, 2000. — С. 180.
3. Завгородний В. П. Налоги и налоговый контроль в Украине. — К.: А.С.К., 2001. — С. 530.
4. Дулик Т. О. Економічні аспекти проблеми ухилення від податків // Фінанси України. — 1998. — № 12. — С. 93.
5. Винокуров Д. Оптимізація податків: практичний аспект // Податки та бухгалтерський облік. — 2002. — № 5(53). — С. 2—5.
6. Підсумки роботи Державної податкової служби України за 2002 рік // Вісник податкової служби України. — 2003. — № 5. — С. 6.
7. Держава — податки — бізнес: Моногр. / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко. — К.: Либідь, 1992. — С. 308.
8. Там само — С. 309

УДК 338.246.025.2

І. Б. Івасів, кан. екон. наук, доц. кафедри банківської справи
Київський національний економічний університет

РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ ТА ДЕРЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В работе рассматривается взаимосвязь финансовой либерализации, в частности, дерегулирования банковской деятельности, с усовершенствованием системы банковского регулирования. Автор исследует цели и мероприятия банковского регулирования, перспективы их внедрения в Украине. Делается вывод, что дерегулирование не означает отказа от регулирования. Наоборот, оно стимулирует повышение эффективности

This paper shows the interrelation of financial liberalization and banking deregulation from perfection of bank regulation is considered (examined). The author investigates the purposes and measures of bank regulation, prospect of their introduction in Ukraine. Is judged, that deregulation does not mean failure of regulation. On the contrary, it stimulates to raise efficiency of regulation.

Банківський бізнес є однією з найбільш регульованих сфер підприємницької діяльності. Визнано, що розвиток системи банків-

ського регулювання — одна з умов ефективного функціонування фінансового ринку. Тому вдосконалення цієї системи в сучасних умовах розглядається як перманентне завдання, на вирішення якого спрямовані зусилля вітчизняних й міжнародних інституцій. Разом із цим, значний вплив на розвиток банківської діяльності протягом останніх 20 років значно вплинули процеси фінансової лібералізації, зокрема дерегулювання банківського бізнесу. При цьому, у ряді країн, де відбулася фінансова лібералізація, через певний час мали місце банківські кризи. Як свідчать дослідження Г. Камінські і К. Рейнхарда, «в 18 з 26 досліджуваних банківських кризах ... фінансовий сектор було лібералізовано протягом попередніх п'яти років» [1, С. 24].

За низкою ознак Україна впритул підійшла до необхідності дерегулювання деяких сфер банківської діяльності, а лібералізація валютного регулювання банків навіть вже задекларована керівництвом НБУ як завдання на 2003 р. Це потребує дослідження взаємозв'язку фінансової лібералізації з вдосконаленням системи банківського регулювання.

У центрі уваги дослідників є вплив цих процесів на розвиток конкуренції як найважливішого ринкового механізму, забезпечення стабільності банківської системи, а також на зміни якості обслуговування споживачів банківських послуг. Б. Крошнер у праці «Спонування позаду» досліджує обставини вибору термінів та місця для ослаблення державного втручання у банківський бізнес робить висновок, що впровадження банками інновацій спонукає до дерегулювання [2, С. 6].

К. Стіро та Ф. Страан у статті «Вплив дерегулювання на процес конкуренції: свідчення з банківської системи США» аналізують зв'язок між ефективністю банків та їх часткою на ринку, і доходять висновку, що дерегулювання у США збільшило можливості великих та стійких банків придбавати менші, однак не активізувало конкуренцію серед малих банків, хоч і констатують, що загальна прибутковість банків у результаті дерегулювання підвищується [3, С. 36—38]. У статті С. Блек та Ф. Страана «Утворення бізнесу та дерегулювання банківської індустрії» досліджується вплив дерегулювання на кредитну активність банків на користь новостворених підприємств і на рівень створення останніх. Ними доводиться позитивний вплив дерегулювання на економічний розвиток [4, С. 29]. Л. Росс, Н. Лойза та Т. Бек у статті «Фінансове посередництво і зростання: зв'язки та причини» довели, що вдосконалення інфраструктури фінансового ринку, включно з дерегулюванням банківської індустрії, дають по-

штовх економічному прискоренню [5, С. 68]. Н. Цітореллі та М. Гамбера у статті «Банківська структура, фінансова залежність і зростання: міжнародні свідоцтва» зазначають, що в країнах з високорозвиненим фінансовим ринком розвиток виробництва, що потребують додаткового фінансування, відбувається швидше, прискорюючи інноваційний характер національної економіки [6, С. 643—648].

Обережніше підходить до перспектив дерегулювання Л. Лінсдей у статті «Дерегулювання банків — небезпечний план». Не заперечуючи вигод, які дає дерегулювання, він наголошує, що діяльність банківських відділень у США, які утворилися завдяки дерегулюванню, повинна регулюватися з метою уникнення проблем штучного роздування кредитування, або, як каже Л. Лінсдей, — «мільних бульбашок» [7].

На іншому аспекті дерегулювання, а саме — експансії банків на ринки, що раніше були закриті законом Гласса-Стігола, наголошує Й. Макдональд у статті «Банківське дерегулювання — не панацея для фінансового сектору». Він застерігає, що банки часто просто не знають, як управляти страховими компаніями чи інвестиційними фондами. На його думку, наявне глибоке зіткнення різних культур ведення бізнесу. Наприклад, Банк Америки, змушений був позбутись свого інвестиційного підрозділу за 200 млн дол., тоді як через короткий період часу після того дана фірма генерувала дохід у 3 млрд дол. на рік [8].

В Україні проблема розвитку банківського регулювання в контексті прискореної тенденції до фінансової лібералізації досі не привернула широкої уваги дослідників.

Найбільш загально регулювання можна визначити як втручання державних органів у рішення інших економічних агентів. Щодо банківського бізнесу, на наш погляд, регулювання передбачає втручання в управлінську діяльність банків задля досягнення таких основних цілей:

- 1) захист інтересів вкладників і клієнтів банку;
- 2) запобігання стабільності діяльності банківського сектору (захист банківської системи від системного ризику);
- 3) підвищення ефективності банківської системи;
- 4) досягнення владними структурами своїх політичних, економічних, соціальних та інших завдань.

Зазвичай необхідність регулювання банківської діяльності пояснюють забезпеченням захисту прав вкладників, оскільки їхні інтереси можуть бути знехтувані менеджментом банків. Найняті акціонерами менеджери повинні передусім забезпечити їхні інте-

реси, щодо прибуткової діяльності й зростання ринкової вартості капіталу. Однак відомо, що нарощення дохідності призводить до прийняття додаткових ризиків. Це не входить до інтересів вкладників, які переважно зацікавлені у надійності банку. Оскільки вкладники не мають можливості безпосередньо впливати на менеджмент банку, їхні інтереси захищають регулюючі органи, котрі в межах, наданих законом повноважень, установлюють нормативні вимоги, яких повинні дотримуватись менеджери у процесі управління діяльністю банку і які спрямовані на зниження ризиків цієї діяльності.

Фактично вкладники, як і багато інших клієнтів банків, опиняються перед проблемою недосконалої чи асиметричної інформації, може призвести до «несприятливого вибору» та «моральної небезпеки».

Несприятливий вибір (*adverse selection*) належить до ситуацій, коли одна сторона ринкових відносин не може спостерігати за якістю товарів та послуг, що надаються іншою стороною. Існує ризик, що непоінформований клієнт може вибрати некомпетентного чи нечесного банкіра або ж іншого агента для здійснення угоди.

Моральна небезпека (*moral hazard*) виникає у ситуаціях, де одна сторона ринкових відносин не може спостерігати за діями іншої сторони і, як результат, кошти клієнта можуть бути розміщені у неякісних активах чи використані під час шахрайської операції.

Регулюючи банківську діяльність, держава усуває можливість «несприятливого вибору» і «моральної небезпеки», забезпечуючи основну умову функціонування фінансового ринку — атмосферу довіри, а також запобігає додатковим витратам платників податків, зумовлених наявністю систем гарантування вкладів.

Необхідність банківського регулювання часто пояснюють потребою забезпечення стабільності банківської системи, що тісно пов'язане з попередньою метою. Добре функціонуюча банківська система здійснює важливий внесок в економіку, забезпечуючи виконання угод, мобілізуючи заощадження і розміщаючи кошти, дає змогу економічним агентам подолати економічну невпевненість, страхуючи їх ризики і, загалом, знижує вартість інвестиційного процесу. Тому так важливо захистити банки від системного ризику, тобто ризику раптового, непередбачуваного випадку, котрий своїм впливом на банківську систему, міг би зашкодити подальшій економічній діяльності країни.

Ефективність банківської системи значною мірою залежить від політики стимулювання конкуренції та дієвого антимонопо-

льного законодавства. Здійсненням заходів у цих напрямках якраз і повинні займатись органи банківського регулювання. З іншого боку, поряд із стимулюванням конкуренції, органи банківського регулювання провадять процедури допуску на ринок. Цей, на перший погляд, парадокс пояснюється наявністю небезпеки того, що банки — гіпотетично можуть здійснювати операції на шкоду непоінформованим інвесторам, отримуючи конкурентні переваги перед тими організаціями, які турбуються за свою репутацію. Зниження ж довіри інвесторів до банківського ринку може дорого коштувати як банкам, так і суспільству в цілому. Тому, виходячи на ринок, банки повинні підтвердити, що їх присутність на ньому сприятиме чесній конкуренції і не зашкодить інтересам клієнтів. Зміцнення ж довіри до банківської системи дасть змогу наростити грошові потоки, що проходять через фінансовий ринок, а це сприяє зростанню ефективності його інститутів, включаючи й банки.

Інша причина регулювання банківської діяльності пов'язана із намаганням урядів досягти своїх політичних, економічних та соціальних завдань. У цьому зв'язку органами банківського нагляду можуть впроваджуватись механізми контролю за відсотковими ставками банків з метою створення умов для розширення довгострокового кредитування, фінансування пріоритетних галузей економіки, вирішення соціальних завдань, а також вводиться протекціоністські заходи стосовно іноземних банків. Особливо небезпечно, як свідчать кризи кінця ХХ ст. в Азії та у Центральній і Східній Європі, коли уряди використовують банківську систему як «позабюджетний фонд», фінансуючи свої ініціативи за рахунок банків.

Відповідно до цілей, урядів запроваджуються аспекти регулювання, котрі М. Лонг та Д. Вітгас визначають як «раціональні» (інакше кажучи «пруденційні». — *Авт.*) та «економічні» [9, С. 6]. Відмінність між ними є доволі вузькою, оскільки у кожному конкретному випадку можуть використовуватись обидва аспекти, однак акценти при цьому бувають різними. Ці акценти відрізняються в різних країнах: у розвинутих країнах більш поширеним є використання «раціональних» методів, а необхідність регулювання декларується захистом інтересів учасників ринку; у багатьох країнах, що розвиваються, домінують і продовжують використовуватись «економічні» аспекти регулювання банківської діяльності, спрямованої на вирішення завдань економічного розвитку цих країн. У рамках «раціональних» і «економічних» аспектів регулювання банківської діяльності існує низка заходів, які

застосовуються органами банківського регулювання для досягнення своїх цілей (див. табл. 1).

Таблиця 1

ЗАХОДИ І ЦІЛІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Заходи регулюючих органів	Зниження системного ризику	Захист вкладників	Підвищення ефективності банківської системи	Досягнення політичних, економічних, соціальних цілей
Антимонополярна політика		×	×	×
Обмеження на зростання активів	×			×
Стандарти достатності капіталу	×	×		
Настанови щодо правил здійснення банківських операцій		×	×	×
Настанови щодо недопущення конфлікту інтересів		×	×	
Страховання депозитів	×	×		
Стандарти розкриття інформації	×	×	×	
Процедура допуску на ринок	×	×	×	
Обмеження на встановлення відсоткових виплат за депозитами	×			×
Обмеження на встановлення відсоткових ставок за кредитами		×		×
Обмеження на інвестиційні операції	×	×		×
Контроль за ліквідністю	×	×		
Вимога повідомлення про крупні трансакції				×
Вимоги щодо резервування	×	×		
Географічні обмеження				×
Продуктові обмеження	×			×

Як було зазначено, стабільність банківської системи значною мірою впливає на економічну і навіть соціальну стабільність суспільства. Позаяк банківська система виконує роль депозитарію грошових коштів економічних агентів і часто безальтернативного розрахункового центру¹, зрозумілою є зацікавленість суспільства у стабільності банківської системи, недопущенні банківських криз. Наприклад, три чверті держав — членів МВФ відчували серйозні проблеми банківського сектору в період між 1980 і 1995 рр. Витрати на подолання банківських криз дорого обходяться суспільству. Так, для чотирьох країн, що найбільше постраждали від кризи у Східній Азії у 1997—1998 рр. (Індонезії, Кореї, Малайзії й Таїланду), витрати на рекапіталізацію банківського сектору становили 19—30 % ВВП [10, С. 2].

Практика засвідчує, що фінансова стійкість банків зменшується із зниженням частки власних коштів у пасивах і непропорційним нарощенням ризиків капіталу. Тому нормативне регулювання порога допуску на банківський ринок, достатності капіталу, а також зумовлення прийняття додаткових ризиків адекватним нарощенням капіталу разом із вимогами до обов'язкових резервів стали звичними інструментами з арсеналу органів банківського нагляду багатьох країн, у тому числі й ліберальних.

У країнах, що розвиваються застосування методології пруденційного регулювання часто стримується низькою кваліфікацією співробітників органів регулювання, їхньою недостатньою незалежністю, недосконалістю методик контролю.

Слабке застосування інструкцій органами банківського нагляду, або «регулююча стриманість», є «ахіллесовою п'ятою» будь-якої регулюючої системи. Часто вона стає результатом політичного тиску на посадових осіб, що займаються банківським надглядом, наприклад, коли йдеться про ліквідацію «проблемних» банків. У подібних випадках зазвичай мають місце прогалини у методології регулювання, хоч навіть наявність цілісної методології не може гарантувати від кризи. Зокрема, М. Браунбрідж та К. Кіркпатрік, спираючись на праці Дж. Капріо, Ч. Гудхарда, Ф. Хармана та ін., піддають сумніву, що системи регулювання, розроблені для розвинених країн, є оптимальними для країн, котрі розвиваються. Це може бути пов'язано з слабкою системою бухгалтерського обліку, недосконалою

¹ Зокрема, нормативні документи Національного банку України приписують економічним агентам зберігати переважну частину коштів у банках і здійснювати розрахунки в основному через банки. До 2002 р. порядок і напрями використання готівки в Україні були суворо регламентовані.

інформаційною системою, а також — зі складністю самої моделі регулювання, яка є цілісною системою, в якій відсутність одного елемента призводить до неефективності усієї системи [10, С. 8]. Наприклад, складність в оцінці портфеля активів банку і якості наданих ним кредитів робить неефективним контроль за достатністю капіталу та адекватністю резервів. Тому, вітаючи чергові реляції вітчизняних чиновників щодо наближення до міжнародних стандартів пруденційного нагляду, слід не забувати про оболонку, в якій діє система банківського нагляду нашої країни і коригувати наявну інформацію, враховуючи чинники, розглянуті вище.

З іншого боку, застосування деяких заходів регулювання не тільки не запобігає кризам, але й фактично посилює вразливість до системного ризику. Зокрема, обмеження на політику ціноутворення за депозитами та кредитами стимулює відплив коштів із банківської системи і негативно впливає на її ефективність, а географічні обмеження, спрямовані на забезпечення доступу місцевих агентів до кредитів, знижують конкуренцію, обмежують географічну диверсифікацію й наражають банк на системний ризик. Те ж стосується й порога допуску на банківський ринок, оскільки надто високі вимоги пригнічуватимуть конкуренцію і можуть спричинити зниження ефективності банків.

Дискусійною з погляду стабільності банківської системи є її структура. Так, М. Лонг та Д. Вітгас стверджують, що системи універсальних банків є складнішими для регулювання, ніж сегментовані системи, через нібито вищий ризик універсальної банківської діяльності. Відповідно, їх рекомендація для країн, де банківський нагляд розвинуто недостатньо, полягає в тимчасовому обмеженні напрямів діяльності банків [9, С. 6]. Згадаймо, що певною мірою такий підхід застосовувався в Україні у середині 90-х рр., коли існували законодавчі обмеження на обсяги участі банків у капіталах інших компаній. Однак фактично період формування банківського нагляду збігся із розбудовою універсальних банківських інститутів. При цьому становлення банківської системи відбулося без особливих потрясінь, якщо не брати до уваги кілька гучних банкрутств банків та кризових ситуацій на окремих сегментах фінансового ринку. Однак прогнозоване нами у близькому майбутньому піднесення фондового ринку в Україні без сумнівів поставить нові завдання перед банківськими регуляторами. Також на наших очах поступово набирають силу процеси сегментації банків за критеріями окремих бізнесів, клієнтури чи продуктів.

Це вимагає відповідного реагування з боку банківських регуляторів.

Не на користь прихильників тези про ризикованість універсальної моделі банківської системи виглядають і сучасні тенденції в розвитку національних банківських ринків. Як свідчать дані табл. 2, доступ банків до інвестиційного та страхового бізнесу став практично повсюдним. Навіть у США, де бар'єри для банківського бізнесу досі повністю не усунуто, за словами Р. Герінга та Е. Сантомеро, «банки є помітно менш спеціалізованими, ніж були навіть десять років тому» [11, С. 6].

Таблиця 2

НАПРЯМИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ [11, С. 45]

Країна	Напрями банківської діяльності		
	Цінні папери	Страховання	Участь у господарській діяльності
Великобританія	Необмежена: здійснюється безпосередньо банком або через дочірні компанії; деякі операції — через дочірні компанії.	Дозволена: крім андеррайтингу, який повинен здійснюватись через дочірні установи	Необмежена
Італія	Необмежена: здійснюється безпосередньо банком або через дочірні компанії; деякі брокерські операції — через дочірні компанії.	Дозволена: крім андеррайтингу, який повинен здійснюватись через дочірні установи	Обмежена
Німеччина	Необмежена: здійснюється безпосередньо банком або через дочірні компанії	Обмежена: банкам дозволено здійснювати агентські операції; інші операції — через дочірні компанії	Дозволена
Франція	Необмежена: здійснюється безпосередньо банком або через дочірні компанії	Дозволена: крім андеррайтингу, який повинен здійснюватись через дочірні установи	Дозволена
Швеція	Необмежена	Дозволена	Обмежена

Країна	Напрями банківської діяльності		
	Цінні папери	Страховання	Участь у господарській діяльності
США	Обмежена: крім банківських холдингових компаній	Обмежена	Обмежена
Японія	Обмежена: банк може володіти пакетом акцій понад 50 % капіталу фірми з дозволу Мінфіну	Заборонена	Обмежена

Ефективність банківської системи значною мірою залежить від концентрації коштів, оскільки концентрація активів дає змогу досягти економії на масштаб. Проблема економії на масштабах широко розглядається у зарубіжній науковій літературі, однак далека від остаточного вирішення. Ми вважаємо правильною думку, що концентрація коштів у банківській системі дає змогу знизити операційні видатки банків та відсоткову маржу, відповідно підвищуючи прибутковість банків та добробут їхніх клієнтів. Висока концентрація капіталу має місце у Нідерландах, Канаді, тоді як у США, Норвегії, Росії присутня значна частка невеликих банків, ефективність яких на загал нижча, ніж великих банківських утворень.

Щодо країн, котрі розвиваються, то в них прагнення до економії на масштабах у багатьох випадках призвело до монополізації ринку крупними банками, які часто-густо є неефективними. Такий стан може зумовлюватись труднощами в отриманні банківської ліцензії, дозволів на здійснення банківських операцій чи відкриття відділень (філій), допуску на ринок іноземних банків. У результаті, невелика частина крупних банків може контролювати до 80 % активів банківської системи.

В Україні, як свідчать дані табл. 3, десять крупних банків, котрих НБУ відносить до першої групи, контролює більше половини активів (56,7 %), генеруючи усього третину (33,7 %) доходів банківської системи [13]. При цьому на найбільш чисельну за кількістю (99 банків) четверту групу банків припадає всього 14,6 % активів і порівняно така сама частка доходів (12,7 %) доходів банківської системи [13].

Таблиця 3

**РИНКОВА КОНЦЕНТРАЦІЯ БАНКІВ УКРАЇНИ
СТАНОМ НА 01.10.2002 р. [12]**

Група банків	Кількість банків	Активи		Кількість банків (наростаючим підсумком)	НН-індекс банківських активів (наростаючим підсумком)
		тис. грн	частка (%)		
Група I: (активи понад 1300 млн грн)	10	35 127 956	56,71	10	433,74
Група II: (активи понад 500 млн грн)	14	9 498 673	15,34	24	453,08
Група III: (активи понад 200 млн грн)	29	8 260 297	13,34	53	460,37
Група IV: (активи менші 200 млн грн)	99	9 051 767	14,61	152	463,28
Разом	152	61 938 693	100	—	—

Розраховано за: [13].

Таблиця 4

**ЧАСТКА П'ЯТИ НАЙБІЛЬШИХ БАНКІВ
НА БАНКІВСЬКИХ РИНКАХ СТАНОМ НА СЕРЕДИНУ 1999 р.
ТА В УКРАЇНІ СТАНОМ НА 01.10.2002 р.**

Країна	Частка п'яти найбільших банків (%)	ННІ п'яти найбільших банків
Австрія	50,38	91,67
Бельгія	75,80	177,01
Нідерланди	82,94	191,66
Німеччина	19,36	23,76
Франція	40,90	53,63
Фінляндія	72,81	341,09
Україна	42,36	386,13

Розраховано за: [13], [14, С. 20].

Для аналізу ринкової концентрації на банківському ринку країни скористаємося відомим індексом Герфіндаля-Гіршмана (ННІ), який вказує на ринкові частки на ринку його учасників і використовується регулюючими органами, зокрема Міністерством юстиції США, для оцінки монополізації ринку у разі злиття компаній. Вираховуючи ННІ, ми склали квадрати часток активів банків у суму загальних активів банківської системи. Для банківської системи України значення індексу Герфіндаля-Гіршмана становить 463. Формально це свідчить про резерви концентрації банківського ринку України, який за американськими стандартами (ННІ менший за 1000) може бути класифікований як конкурентоспроможний ринок. Проте в Україні із загального значення ННІ 434, або 93,7 % індексу, припадає на перші п'ять банків. Порівнюючи з аналогічними даними ряду європейських країн (див. табл. 4), бачимо, що в нашій країні ринкова частка першої «п'ятірки» не є найсуттєвішою, хоча значення ННІ — порівняно значне. Тобто висновок про можливість подальшої концентрації українських банків є справедливим, однак її резерви, на наш погляд, перебувають у сфері банків другої та третьої груп.

Однак це не означає заклик до штучної концентрації банківського капіталу. На нашу думку, головними чинниками, що спонукатимуть до концентрації, стане вдосконалення практики корпоративного управління, посилення конкуренції, в тому числі й через проникнення на ринок іноземних банків, застосування регулюючими органами непрямих методів впливу, наприклад, підвищення нормативних вимог щодо розміру капіталу тощо.

Забезпечення регулюючими органами справедливості на банківському ринку передбачає контроль якості обслуговування клієнтів, забезпечення прозорості і чесної конкуренції. На наш погляд, у цій царині українські регулятори досягли помітних успіхів, зважаючи на наші спостереження за культурою банківництва у деяких постсоціалістичних країнах. Контроль з боку НБУ за здійсненням валютообмінних операцій, втручання в політику ціноутворення банків, обліку операцій тощо дозволило певним колам власників та менеджерів банків навіть трактувати таку ситуацію як перекіс на користь інтересів клієнтів банку. Ми вважаємо, що «розумне» втручання державних органів, принаймні в період становлення банківської системи, необхідне, в тому числі й для самих банків, оскільки створює атмосферу довіри, таку необхідну для діяльності фінансових інститутів. Згодом частина повноважень щодо забезпечення справедливого функціонування ринку може бути передана саморегулювним організаціям. Поки ж, як свідчить досвід нашої країни, подібні за-

вдання не можуть бути забезпечені міжбанківськими об'єднаннями, тож повинні залишатись у компетенції регулюючих органів. Особливо це стосується проблеми забезпечення інформаційної прозорості ринку, оскільки, як ми вже з'ясували, банківська діяльність часто призводить до конфлікту інтересів.

Для надання ринку інформаційної прозорості регулятори впроваджують стандарти розкриття інформації, а також, що особливо актуально в останні роки, вимоги до повідомлення про крупні трансакції.

Отже, завдання регулювання банківської діяльності нині полягає в досягненні компромісу між ефективністю, стабільністю банків, а також забезпечення ними якісних послуг за справедливою ціною. Проте, як зазначається в одному із звітів Світового Банку, — «фінансова система залишається динамічною сферою, яка змінюється надто швидко, щоб стало можливим досягнення балансу між свободою, необхідною для стимулювання конкуренції, економічним зростанням, а також контролем, необхідним для запобігання шахрайству і нестабільності» [9, С. 12]. Одним із проявів такої динаміки в розвитку банківської системи стало дерегулювання банківського бізнесу, котре відбувалося в багатьох країнах протягом останніх 25 років.

Згідно з «Оксфордським тлумачним словником», дерегулювання — це «усунення запровадженого державного контролю над функціонуванням ринків» [15, С. 120]. В «Енциклопедії банківської справи та фінансів» Чарльза Дж.Вулфела дерегулювання — визначено як «процес відміни регулювання, ліквідації регулюючих органів та/чи інших форм втручання у діяльність ринкових механізмів» [16, С. 310].

Процеси дерегулювання охопили чимало сфер економіки, а в банківському бізнесі вони передбачали лібералізацію регулюючих положень та обмеження втручання регулятивних органів у діяльність банківських установ. Дерегулювання, або, іншими словами, лібералізація банківського регулювання, здійснювалась за кількома напрямками і стосувалось скасування чи послаблення продуктових, структурних, цінових, географічних, податкових обмежень на банківську діяльність.

У більшості європейських країн дерегулювання охоплювало переважно структурну й продуктову лібералізацію, зокрема супроводжувалось зростанням активності банків на ринку цінних паперів. Це стосується, передусім, Великобританії та Франції, де було ліквідовано обмеження на інвестиційну діяльність банків. У Німеччині дерегулювання не набуло поширення через й так не-

значну кількість обмежень банківської діяльності. В Японії було скасовано обмеження на політику ціноутворення банків. У Сполучених Штатах Америки дерегулювання охопило не тільки скасування контролю за відсотковими ставками, але і обмеження на відкриття філій.

В Україні дерегулювання включало відміну прямих обмежень на інвестиції банків в акціонерний капітал компаній, ліквідацію дискримінації щодо ставки оподаткування, часткову лібералізацію валютного регулювання та контролю за здійсненням касових операцій. Проблема в тому, що значна частина засобів прямого впливу на банки ніколи не була формалізована і часто застосовувалась у режимі так званого «ручного управління» банківською системою. За приклад може бути ситуація на валютному ринку в період кризи 1998 р., ситуація з фінансуванням банками низки проєктів (від реконструкції палацу культури у Києві й до участі у виборчих перегонах). Доки такі випадки, навіть гіпотетично, можуть повторюватись, створення дієвої системи пруденційного регулювання банківської діяльності буде під загрозою.

Наступними перспективними напрямками дерегулювання банківського бізнесу в Україні ми вважаємо ослаблення втручання в управлінські рішення банків, як-то: приписи щодо управління ризиками, моделі оцінки кредитоспроможності клієнтів, створення та функціонування структурних підрозділів тощо, а також лібералізацію допуску на ринок іноземних банків. При цьому не йдеться про ослаблення банківського регулювання! Якраз навпаки: саме дерегулювання, разом з іншими сучасними процесами — фінансовою інтернаціоналізацією, консолідацією капіталу, автоматизацією банківської діяльності — посилює необхідність удосконалення банківського регулювання, а беручи до уваги поширення дезінтермедіаційних процесів, у більш широкому сенсі — фінансового регулювання. І доки не буде вдосконалено систему банківського нагляду — доти дерегулювання банківського бізнесу не буде безпечним.

Важливою умовою вдосконалення ефективності системи банківського регулювання є підвищення незалежності та відповідальності органів банківського нагляду. Це не означає формальної незалежності, оскільки у багатьох країнах, котрі розвиваються, юридична система настільки слабка, що ці органи насправді мають слабкий захист від політичного втручання. Відповідальність органів банківського нагляду передбачає їхню звітність за результатами діяльності, включаючи підтримку певного банку в рамках законодавства.

Важливим кроком підвищення ефективності банківського регулювання є вдосконалення системи нормативного регулювання, в якому центральне місце посідають вимоги до достатнього покриття ризиків капіталом банку. В Україні ці вимоги ґрунтуються на Базельських рекомендаціях, які в основному адекватні банківським ринкам розвинутих країн, однак ці вимоги можуть не повністю відображати ризики, що присутні у країнах, котрі розвиваються. У цьому зв'язку можна рекомендувати підвищити значення нормативу достатності капіталу, як зробили, наприклад, Сінгапур та Аргентина (показник відповідно 12 % і 11,5 %). Крім цього, перегляду в сторону підвищення підлягають і коефіцієнти ризикованості активів.

Як показав досвід кризи у Східній Азії 1997—1998 рр., значну небезпеку для банківської системи становить швидке зростання банківського кредитування. В Україні, де кредитні портфелі банків протягом кількох останніх років зросли у кілька разів, а в 2002—2003 рр. приріст зростання позичок фізичним особам в деяких банках становить понад тисячу відсотків, реагування регулюючих органів особливо важливе, оскільки для обмеження ризиків кредитного буму застосування нормативу достатності капіталу може виявитись недостатнім. З метою обмеження ризиків доцільно встановити обмеження на темпи зростання певних частин кредитного портфеля, зокрема кредитування нерухомості та надання позичок інсайдерам.

У період посилення концентрації й міжнародної інтеграції на банківському ринку органам банківського нагляду потрібно відмовитись від повернення до регулюючих заходів, спрямованих на запобігання реструктуризації банківської системи. Ці процеси боляче сприйматимуться багатьма банками і вони, можливо, навіть спричинять політичне лобювання їхніх інтересів, однак результатом даних процесів стане зменшення вартості банківських продуктів і підвищення їхньої якості для споживачів, хоча це і зменшить банківську маржу та знизить ринкову частку банків на фінансовому ринку.

Література

1. *Kaminski G. L., Reinhard C. M.* The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems // Federal Reserve System. International Finance Discussion Paper. — N 544. — 48 p.

2. *Kroszner Randall S.* The motivation behind banking reform // Banking and Finance. — 2001. — Summer. — 6 p.

3. *Stiroh K. J., Strahan P. E.* Competitive dynamics of deregulation: evidence from U.S. Banking // *Journal of Money, Credit and Banking*. — 2002. — N 2 (39). — P. 3—39.

4. *Black S. E., Strahan P. E.* Business formation and the deregulation of the banking industry // *Federal Reserve Bank of New York*. — 2001. — March. — 31 p.

5. *Ross Levine, Loayza Norman, Beck Thorsten* Financial intermediation and growth: Causality and Causes // *Journal of Monetary Economics*. — 2000. — N 1. — P. 31—77.

6. *Citorelli N., Gambera M.* Bank structure, financial dependence and growth: International evidence from industrial data // *Journal of Finance*. — 2001. — N 2 (56). — P. 617—648.

7. *Lindsey L. B.* The Banking Deregulation. Plan Is Dangerous // *The Wall Street Journal Interactive Edition* — 1998. — March 5.

8. *McDonald I.* Banking deregulation no panacea for financial sector funds // *The Wall Street Journal Interactive Edition*. — 1999. — October 29.

9. *Лонг М., Виммас Д.* Змінюючи правила гри. // *Проблеми економічного розвитку*. — 1995. — № 5. — С. 3—12.

10. *Brownbridge M., Kirkpatrick.* Financial Regulation in Developing Countries // *Institute for Development Policy and Management, University of Manchester* — 2000. — January. — 20 p.

11. *Herring R. J., Santomero A. M.* What Is Financial regulation? // *University of Pennsylvania. The Wharton School, Working Papers 00-34*. — 2000. — 57 p.

12. Про розподіл банків на групи: Рішення Комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків Національного банку України від 27.01.2003, № 39.

13. Вісник Національного банку України. — 2002. — № 12. — С. 10—25.

14. Bank concentration and retail interest rates. // *European Central Bank. Working Paper*. — 2001. — July. — N 72. — 50 p.

15. Финансы: Оксфордский толковый словарь: Англо-Русский. — М.: Весь Мир, 1997. — 496 с.

16. *Вулфел Ч. Дж.* Энциклопедия банковского дела и финансов. — М.: Корпорация «Фёдоров», 2000. — 1583 с.